

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
II

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN YILDA BİR NEŞREDİLİR

İZMİR — 1985

PLATON'DA «LOGOS» KAVRAMI VE BİLGİ TEORİSİYLE İLGİSİ

Doç Dr. İhsan TURGUT

Platon'dan önce Herakleitos «logos» kavramını kendi akış teorisini açıklarken ileri sürmüştü. Ancak Herakleitos «logos» kavramının tam anlamını verememişti. Herakleitos'a göre bütün akış, ya da değişmeler «logos»a göre olmaktadır; logos bütün değişmeler içinde değişmeyen bir ilke gibidir. Logos, ayrıca işitilebildiğinden kelimelerle ifade edilmiş olmalıdır. O hem konuşma, hem de muhtevadır; hem şeyler hakkındaki gerçek, hem de şeylerin ona göre işlerlik gösterdiği bir ilkedir. Logos, eski Yunancada «oran (proportion)» anlamına da gelmektedir. Bu böyle olunca Herakleitos'da bir değişmenin, başka bir değişmeye geçerkenaynı oranda değiştiği anlamı çıkmaktadır. Logos'un maddî görünüşü ateş biçimindedir.¹

Platon'da logos kavramı, bilgi teorisi açısından önemli bir kavramdır.

Platon, ilk diyaloglarından olan Menon'da (80 a - 86) bilgi (episteme) ile doğru sanı (aletes doxa, true belief) ayırımını yaparken logos'u episteme için zorunlu görmektedir. Bu diyalogda Sokrates genç bir köleden, yardım etmeden, bir geometrik problemin çözümünü yaptırabileceğini ileri sürmektedir. Problem geometrik olduğu için yalnız akla değil, duyulara da ihtiyaç göstermektedir. Sokrates iddia ediyor ki köle, daha önce kendisinde var olan bir bilgiyi oluşturacaktır. Bunun için de «hatırlama» (recollection, anamnesis) denilen bir metod kullanmaktadır. Sokrates'e göre bu metod şairlerce ve din hatiplerince iyi bilinmektedir. Bu metod, diyaloktan anlaşıldığına göre, düzenli bir biçimde soru sorup, unutulmuş bilgiyi hatırlamaktan ibarettir.²

(1) The Encyclopedia of Philosophy, ed. P. Edwards, N.Y., 1967, «Logos» maddesi.

(2) B. Akarsu'nun belirttiği gibi, bu «hatırlama»nın psikolojik tasavvurla ilgisi yoktur: Ahlak Öğretileri I, 80, 2. baskı İ.Ü.E.F., 1970.

Platon «hatırlama» metodunun yalnız geometri ve aritmetik için değil, bütün alanlar için geçerli olduğunu ileri sürmektedir (Ancak bu kare örneği, zekice seçilmiş ve gayesine uygun bir örnektir).

Sokrates «kare» örneğinden giderek şunu iddia etmektedir: Köle, bu problemi, daha önce kendisine var olan bilgiye dayanarak çözmüştür. Sokrates bunu ispatlamak için, köleye düzenli sorular sorup, unutulmuş bilgiyi hatırlamaya çalışmaktadır. Sokrates gerçekten de sorulan sorulara (kölenin bazı yerlerde şaşırmasına rağmen) doğru cevaplar alabilmektedir. Fakat ilginç yanı, kölenin gerçekten tamamen bilgisiz olup olmadığının bizce bilinmemesidir. Daha önce, onun bu problemle ilgili bir şey bilip bilmediğini de bilmiyoruz. Sonra, neden bir geometri problemi!... Ayrıca Sokrates, köleye yardım etmediğini söylediği halde bazı yerlerde oldukça yardım etmektedir. Ancak burada bizi ilgilendiren, Platon'un bize, bilginin doğuştan var olduğunu ve bu unutulmuş bilgilerin nasıl meydana geldiğini, ya da açığa çıktığını göstermeye çalışmış olmasıdır.³

Platon, Menon'da «hatırlama» teorisiyle, kölenin doğru olarak verdiği cevapların (ya da bölük pörçük bilgilerin), aslında bilgi olmadığını ileri sürmektedir; bu cevapların, ya da bölük pörçük bilgilerin ancak «doğru sanı» seviyesinde olabileceğini söylemektedir. Doğru sanı'nın bilgi olabilmesi için temellendirilmesi, verilen cevapların neden doğru olduğunun söylenmesi yani «logos»un verilmesi ve kolayca unutulmaması gerekmektedir. Burada logos, Herakleitos'un ileri sürdüğü anlamlarda kullanılmadığını, sebep-delil anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Dikkat etmemiz gereken önemli nokta şudur: Menon ve Phaidon'da bilgi logos'la beraber gelmekte, logos'suz bilgi olmamaktadır. Bu bakımdan logos, bilginin yeterli ve gerekli (sufficient and necessary) şartı olmaktadır.

Son diyaloglardan Theaeteitos'da Platon, logos'un başka anlamları üzerinde duracaktır. Menon'da bilgi ve sanı ayrımı yapılırken dikkat edilmesi gereken başka bir önemli nokta da, bilgi ve sanı'nın aklın iki durumu (states of mind) olduğu halde, ikisini de karşılayan nesnelere ayrı oluşudur. Örnek olarak verilen geometri problemi, hem bilginin konusu, hem de sanı'nın konusudur. Sokrates, geometri ile ilgili problemi ayağı ile tarlaya çizmiş ve onunla ilgili sorular sormuştu. Tarlaya çizilen bu şekil, sorulan sorular ve alınan cevaplar, sanı ve doğru sanı seviyesinde

(3) Karl Popper, (burada tartışmasına girmek istemediğim) Menon'daki «hatırlama» teorisiyle Aristoteles ve Bacon'ın tümevarım teorileri arasında ilginç bir ilişki bulmaktadır: *Conjectures and Refutations*, s. 12, 13, Routledge and Kegan Paule, London, 1969.

PLATON'DA «LOGOS» KAVRAMI VE BİLGİ TEORİSİYLE İLGİSİ

olmuştu. Diğer yandan Platon, geometri problemine ait bilgilerin kölede doğuştan bulunduğunu ileri sürmüştü. Ancak köle kendisine sorulan soruları logos'u ile beraber cevaplayabilseydi, bu, «bilgi» seviyesinde olacaktı. Demek ki burada bilgi'yi ve sanı'yi karşılayan nesne aynı geometri problemidir.

Halbuki Devlet'te (477-480) bilgi ile sanı, yalnız aklın iki durumu olarak değil, aynı zamanda karşıladıkları (corespondence) nesnelere ayrılmıştır. Yalnız burada «logos» geçmemektedir. Bilgi'nin nesnelere, ancak platonik bir diyalektikçi, ya da filozofun bilebileceği idea'lar ya da formlar; sanı'nın nesnelere ise, sıradan insanın gerçek olarak sandığı günlük tikellerdir. Filozofun dünyası ile (idea'lar dünyası), yani aklın en yüksek bir durumu olan bilgi ile, sıradan insanın dünyası, yani dış dünyamız ile ilgili olan sanı, birbirinden tamamen ayrılmıştır. Filozofun dünyası değişmeyen, mutlak gerçek idea'lar dünyasıdır; sıradan adamınki ise durmadan değişen Herakleitos'un dünyasıdır (Platon Herakleitos'un akış teorisiyle Protagoras'ın relativizmini bu dünya için geçerli saymaktadır.)⁴ İşte bu değişen ve herkese göre göreceli olan dünyadır ki, Platon'u değişmeyen, objektif idea'lar dünyasına götürmüştür. Diyebiliriz ki, Platon metafiziğinin ve epistemolojisinin sistematik olarak ikiye ayrıldığı diyalog Devlet'tir. Platon'un ikili dünya görüşü de buradan kaynaklanmaktadır; bu ikili dünya görüşü, yani bir taraftan metafizik, diğer yandan epistemolojik dünya görüşü, Platon'un en büyük problemi olmuştur.

Menon'da (97 a ve sonrası) Platon, doğru sanı'nın bazen pratikte bilgi kadar yararlı olduğunu söylemektedir. Bunun için Larissa yolunu örnek olarak vermektedir. Buna göre iki durum vardır. Bunlardan biri Larissa'ya bizzat giden ve gören adamın durumu, diğeri ise Larissa'ya gitmemiş, dolayısıyla Larissa yolunu ve Larissa'yı görmemiş adamın durumu. Bu ikinci adam Larissa yoluna ve Larissa'ya özgü yardımcı bilgiyi (information) almıştır. Bu ikinci adamın bilgisi doğru sanı'dır. Ama bu doğru sanı ile bu adam Larissa'ya varabilirse, pratik yarar bakımından bilgi kadar yararlı olur. Fakat burada da Menon'un ileri sürdüğü ve Sokrat'ın kabullendiği gibi doğru sanı bilgi kadar temellendirilmemiştir, yani logos'tan yoksundur.

Son diyaloglardan Theaeteitos (201 a-c)de de Platon yukardaki «Larissa» örneğine benzer bir örnek vermektedir. Platon burada, bir mahke-

(4) Theaeteitos, s. 29-36, F. Cornford'un İngilizce tercümesi (Plato's Theory of Knowledge), Routledge and Kegan Paul, London, 1966.

me jürisinin verdiği karar, bilgiye değil, sanı'ya dayanmaktadır, demektedir. Bilgiye sahip olanlar ancak doğrudan doğruya olayı gören şahitlerdir. Hakimlerin verdiği karar, şahitlerin ifadelerine dayandığı için ikinci elden bilgi olmaktadır. İkinci elden bilgi ise doğru sanı olmaktadır. Hakimler belki doğruya yakın bir karar verebilirler, fakat episteme'ye dayanan bir karar veremezler, çünkü olayın meydana gelişinde orada değillerdi.

İster Menon'daki Larissa örneğinde, ister Theaeteitos'daki jüri örneğinde Platon «fenomen» bilgisinden söz etmekte ve episteme kelimesini bunun için kullanmaktadır. Bu çeşit bilgi nesnelere bilgisinden farklı olmaktadır. Robinson, Theaeteitos'daki bu örneği çok ilginç bulmakta, fenomen bilgi çeşidi için iyi bir örnek sayılabileceğini söylemektedir.⁵ Aslında Platon, fenomen, geometri ve matematik bilgilerde oldukça açık ve seçiktir; çünkü bu çeşit bilgide logos verilebilmektedir. Ama şeylerin ya da nesnelere bilgisinde, özellikle son diyaloglarda bir çıkmaz içindedir. Bunun en güzel örnekleri Theaeteitos'un son bölümüdür. Parmenides'in (Platon'un başka bir diyalogu) ilk bölümüdür. Parmenides'in ilk bölümünde «Üçüncü Adam» (The Third Man Argument) ile sonu gelmeyen bir felsefe tartışmasına girmiştir (infinite regress). Çünkü Parmenides'te logos hiç gündeme gelmediği gibi Theaeteitos'un son bölümünde gündeme gelen logos, bilgi ya da episteme'yi meydana getirecek bir sebep ya da delil anlamında kullanılmamıştır. Aslında Theaeteitos'un son bölümünde «logos» kavramı sistematik bir şekilde ele alınmış, fakat daha önce verilen anlamları gündeme getirilmemiştir. Theaeteitos'un üçüncü bölümünün sonuna doğru, logos ya fısıltı halinde çıkan bir söz, ya da bir nesneyi parçalarına ayırarak yapılan tanım, ya da «güneş» gibi tek başına kendi kendini tanımlayan, benzeri olmayan bir nesne olarak ele alınmış bulunmaktadır. Ama logos'un bu tanımlarının hiçbiri bilgi'yi meydana getirecek unsurlar olmadığından bilgi problemi Theaeteitos'da çözülememiştir; çünkü burada bilgi yalnızca algılanabilir tikeller seviyesinde ele alınmış, idea'ların bilgisine, ya da logos'un Menon'da verilen anlamına başvurulmamıştır.

Şüphesiz, yukarıda verdiğimiz «jüri» örneği, tenkide elverişlidir. Şöyle ki, hakimlerin verdiği kararlarda bilgi olma durumu olabildiği halde, şahitlerin durumunda olmayabilir. Örnek, doğrudan doğruya tecrübe ile (direct experience), ikinci el bilginin ayırımını yapmak için verilmiştir.

(5) R. Robinson, *Essays in Greek Philosophy*, s. 5, Clarendon press, Oxford, 1969.

PLATON'DA «LOGOS» KAVRAMI VE BİLGİ TEORİSİYLE İLGİSİ

Bu ayırımında «logos» önemli (akılıyürütme olarak) bir rol oynamaktadır. Buna göre bilgi, doğrudan doğruya tecrübeden, doğru sanı ise ikinci el bilgiden doğar, bir ikna (persuasion) sonucuna dayanabilir, fakat bilgide ikna olmadığı gibi delillenmesi söz konusudur; yani «logos»unun verilmesi gerekmektedir.

Öyle görünüyor ki, günümüzde bazı mantıkî pozitivistler bilgi teorilerini Platon'un bu çeşit bilgi temellendirmelerine dayandırmaktadır. Meselâ, halen İngiltere'de tanınmış bir mantıkî pozitivist olan Ayer de bu çeşit bir temellendirme yapmaktadır.⁶

Ayer bilgi için şu üç şartı ileri sürmektedir:

1. (P)nin, yani bir önermenin veya hükmün doğru olması (P must be true).
2. (x) yani hükümde bulunanın, (P)den emin olması gerekmektedir (x is sure of that P.)
3. (x), (P) doğrudur derken, buna hakkı ve elinde yeteri kadar delil olmasıdır.

Platon'un kastettiği «logos», Ayer'in bu üçüncü şartını karşılamaktadır, yani «x»in «P»nin doğruluğu için gerekli hakkı kendisinde bulmasıdır. Hamlyn, Platon'un ve Ayer'in bilgiyi bu şekilde değerlendirmelerini yetersiz hatta hatalı bulmaktadır; logos'un birçok durumlarda bilgi için gerekli ve zorunlu bir sebep ya da delil olmadığını ileri sürmektedir. Ben burada bunun tartışmasına girmek istemiyorum.⁷ Yalnız şu kadarını belirteyim ki, Platon'un bilgi (episteme) söz konusu olduğu zaman «logos» kavramı işin içine girmekte, yeterli ve zorunlu şart olarak görülmektedir. İlk çağda varlık ve ona ait bilgi'de önemli olan «logos», orta çağda da önemini sürdürmüştür; İncil ya da İncillerde sık sık geçmekte ve Tanrı kelâmı yerine kullanılmaktadır.

(6) A. Ayer, *The Problem of Knowledge*, s. 31-35, Macmillian, London, 1956.

(7) D. W. Hamlyn, *The Theory of Knowledge*, s. 80, Macmillian, London, 1970.